

⁴ Gælder ubetinget, uden forbehold.

⁵ En af de væsentligste moderne filosoffer. Fremfører bl.a. den tanke, at vores erkendelse er betinget af de erkendeleformer, som alle mennesker er udstyret med. Erkendelsens gyldighed forudsætter derfor en inddragelse af disse erkendeleformer.

Det kategoriske imperativ

Gennem hele middelalderen er etikken på vore breddegrader blevet begrundet ud fra kristendommen. Verden med dens værdier er skabt af Gud; menneskene ligeså. Værdierne forpligter på denne måde os alle sammen. Vi skylder Gud vores liv og er derfor forpligtet på at adlyde hans bud. De kristne værdier er et udtryk for disse bud. Da Gud er almægtig og algod, er værdierne absolutte⁴.

Men hvad nu, hvis vi ikke kan have Gud som autoritet for en etik? Hvad nu, hvis værdier blot er menneskenes påfund. Hvordan kan de så forpligte os alle? Med den tyske filosof Immanuel Kant⁵ (1724-1804) er vi kommet frem til 1780'erne, og den moralfilosofiske opgave var at begrunde

etikken uden om påstanden om Guds eksistens. Personligt var Kant et troende menneske, men som filosof må han begrundes etikken rationelt. Det gør han så, og han kommer på den måde frem til, at der findes absolutte værdier, der forpligter os alle. Kant kommer ikke med nogen ny etik, men med en filosofisk begrundelse af det, vi allerede ved. Han vil gøre det klart, at værdierne ikke er tilfældige, men gælder absolut.

Lad os nærme os Kants etik ved at undersøge, om det på nogen måde kan være i orden at lyve. Vores moralske intuition siger os, at vi ikke må lyve. Men måske findes der tilfælde, hvor det er i orden at lyve. Vi kan forestille os en morder, der leder efter sit offer og spørger os, om vi kan fortælle ham, hvor offeret befinder sig. Sæt nu vi ved det, skal vi så fortælle sandheden? Næppe. Vi vil kunne forsvare at lyve i denne situation, da en løgn her redder et menneskeliv. En del danskere kom ud for lignende situationer under besættelsen, når Gestapo søgte efter modstandsfolk. De folk, der beskyttede deres landsmænd ved at lyve, er vist aldrig blevet bebrejdet, at de løj.

Kant ser imidlertid anderledes på sagen. Han mener, at det under alle omstændigheder er forkert at lyve, fordi det er sindelaget og ikke konsekvenserne, der er afgørende.

Kants sindelags- eller pligtetik:

En moralsk værdi har intet med en handlings konsekvenser at gøre. Det er det sindelag eller den pligtfølelse, der ligger til grund for handlingen, der giver den moralsk værdi. Kun den gode vilje er god i sig selv.

Hvilket sindelag er moralsk godt? Det er de principper, vi kan udlede af vores praktiske fornuft. Mennesket er et fornuftigt væsen. Vi er kendetegnede ved at have en fornuft. Den fornuft, der kan opstille handlingsprincipper, kalder Kant for den praktiske fornuft. Hvis nu denne fornuft har nogle iboende principper⁶, så kan vi udlede en etik af fornuften. Denne etik vil i så fald forpligte os alle. Kant er ude efter en objektiv moral, absolutte værdier, der ikke begrundes med Gud, men med fornuften.

Nu kan vi vende tilbage til vores morder. Fremgår det af fornuftens indretning, at det er i orden at lyve? Nej. Det er selvmodsigende. Hvis løgn accepteres, er der ikke længere noget, der hedder sandhed. Og så er der faktisk heller ikke

⁶ Altså ikke konkrete moralske værdier.

noget, der hedder løgn. Alle udsagn bliver i stedet meningsløse. Vi ved ikke, hvornår noget er sandt eller falsk, og derfor er det aldrig for alvor sandt. Det ligger med andre ord gemt i vores fornuft, at ærlighed er en absolut moralsk værdi. Værdier, der udspringer af fornuften, kalder Kant for 'moralloven i os alle'. Den lov udspringer af fornuftens indbyggede logik eller iboende principper. Da fornuften er i alle mennesker, får moralloven sin autoritet af denne grund.

Kant går på jagt efter moralloven i bl.a. *Grundlæggelse af sædernes metafysik* fra 1785. Han når frem til, at moralloven kan formuleres i et *kategorisk imperativ*. Vi kan oversætte kategorisk imperativ med 'ubetinget påbud'. Når det er ubetinget, må vi aldrig afvige fra det. Påbuddet er altså absolut. Det kategoriske imperativ lyder sådan her:

„Handl kun ifølge den maksime [princip, jzh], ved hvilken du samtidig kan ville, at den bliver en almengyldig lov.“

(Kant: *Grundlæggelse af sædernes metafysik*, 1785, Hans Reitzel 1999, s. 78)

Formuleringen er måske lidt kryptisk, men meningen er klar nok. Når vi handler, skal vi kunne acceptere, at princippet⁷ i vor handling gælder alment. Det vil bl.a. sige, at vi skal være rede til at acceptere det samme princip, hvis handlingen bliver rettet mod os.

Vi kan herefter for tredje gang vende tilbage til vores morder, eller rettere til den adspurgte. Hvis denne skal lyve, så skal hun vurdere, om hun ønsker princippet som alment gældende. Princippet her er: Det er i orden at tale usandt. Et sådant princip vil ingen fornuftige væsner gå med til, mener Kant. Begrundelsen er givet ovenfor. Når vi således ikke vil acceptere, at princippet bliver til almen lov, så er det forkert af os at lyve.

Vi vil nok være tilbøjelige til alligevel at stikke en løgn i den nævnte situation. Det opfatter vi som såre menneskeligt. Men for Kant bekræfter dette kun, at vi må forvalte moralloven af *pligt*. De menneskelige ønsker og tilbøjeligheder er tilfældige og ofte modstridende. Giver vi plads til tilbøjeligheder, svækker vi det alment forpligtende. Det samme gælder, hvis vi lader en handlings tilfældige konsekvenser afgøre de moralske værdier. Tilbøjeligheder har tendens til at tjene ens egne interesser. Men sand moral er altid almen. Moralske principper skal tjene alle, og derfor må vi overtrumfe vores personlige tilbøjeligheder. Det skal

⁷ Altså ikke den konkrete handling, men det princip, vi kan udlede af handlingen. Kræver en fortolkning af handlingen.

vi gøre ved hjælp af pligten, som igen henter sit grundlag i fornuften (moralloven). Handler vi af pligt, handler vi moralsk, for pligten skal styres af moralloven.

Hvad er nu det her for noget? Er denne teori ikke streng og mavesur? Hvis vi nu hjælper en ven, der er i nød, er det så ikke i orden, at det sker af en umiddelbar tilbøjelighed? Det kan Kant ikke se noget galt i. Men han vil fastholde, at vores handling derved ikke har nogen moralsk værdi. Vi gør det af tilbøjelighed, og det er ingen kunst. Det er godt nok, at vi gør det, men moralsk betydning har handlingen ikke. Det skyldes, at vores tilbøjelighed til at hjælpe vennen er tilfældig. Hvad nu, hvis vi egentlig ikke gider hjælpe vennen? Vi er i gang med noget andet, som vi ikke vil opgive. Eller vi er for tiden rasende på vennen. Så mangler vi tilbøjeligheden til at hjælpe, men bør vi ikke hjælpe alligevel?

Lad os se på maksimen for de to handlinger. I det første tilfælde handler vi efter princippet: Når en ven beder om hjælp, bør man hjælpe. Det lyder som et fornuftigt alment princip. I det andet tilfælde hedder princippet: Når en ven beder om hjælp, bør man hjælpe, hvis ikke man foretager sig noget, man hellere vil. Kan vi ønske, at dette blev et alment princip? Næppe. Moralen vil blive værdiløs, fordi det hele afhænger af tilfældige personers tilfældige gøremål og tilfældige tilbøjeligheder. Her må vi lade pligten bestemme for os. Hermed handler vi moralsk. Og vi vil jo gerne selv have hjælp, hvis vi skulle komme i den samme situation.

Kant er pligtetiker⁸. Hensigten med dette standpunkt er god nok, for moralen bør bygge på almene principper, så den ikke favoriserer bestemte mennesker eller subjektive tilbøjeligheder. Men vi er stadig ikke færdige med den omtalte morder. Vi kan nemlig formulere princippet for vores løgn, så det bliver alment gyldigt:

Man bør altid tale sandt, medmindre man ved at tale usandt kan redde menneskeliv.

Formuleret således skaber vi et kategorisk imperativ, men tillader alligevel løgneren. Vi kan godt acceptere, at selve princippet i vores imperativ bliver gjort til almen lov.

Pudsigt nok så har Kant selv set, at dette reviderede imperativ er en mulighed. Men han holder stædigt fast på, at det under ingen omstændigheder er rigtigt at lyve. Det er nemlig ikke sikkert, at morderen finder sit offer, blot fordi vi taler sandt, for offeret kunne være ved at flygte ad en anden vej. Derimod, hvis vi løj, så gik morderen måske tilba-

⁸ Tilhænger af den opfattelse, at vi altid skal handle af pligt, uanset omstændighederne. Modsat konsekvensetiker.

ge, og på tilbagevejen møder morderen måske offeret, der er ved at flygte. På denne måde vil vi både lyve og være medskyldige i, at et menneskeliv gik tabt. Så alt andet lige er løgnen af det onde.

⁹ Er egentlig blot en praktisk omformulering af det kategoriske imperativ.

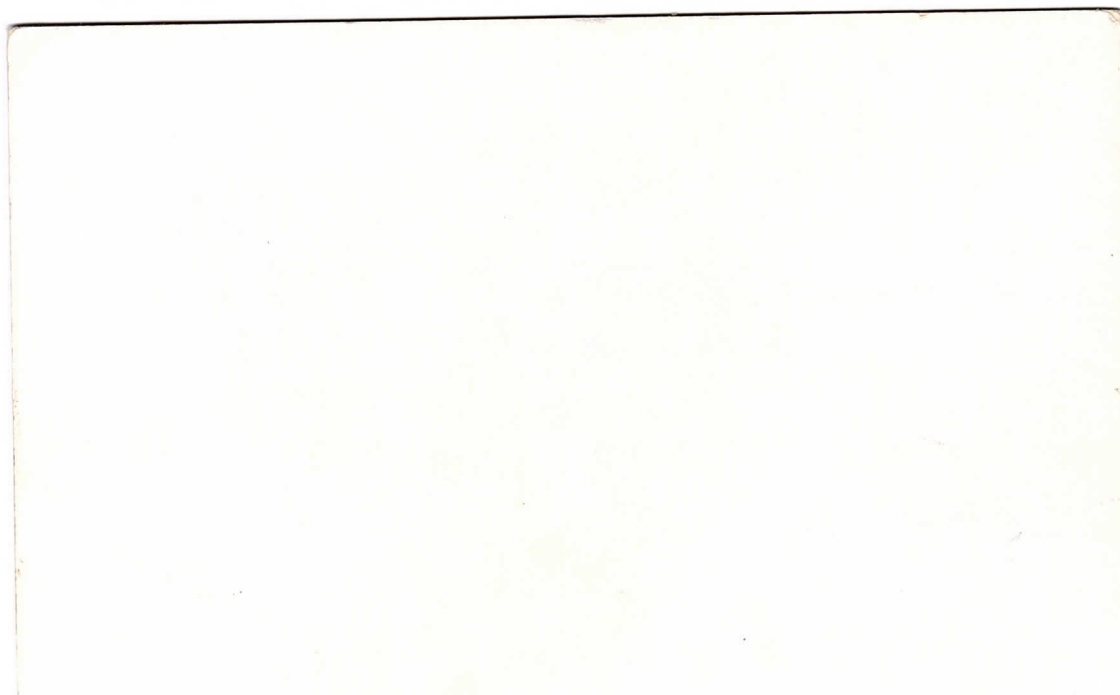
Kant formulerer også et praktisk⁹ imperativ:

„Handl således, at du altid tillige behandler menneskeheden, såvel i din egen som i enhver andens person, som mål, aldrig blot som middel.“

(Kant: Grundlæggelse af sædernes metafysik, 1785, Hans Reitzel 1999, s. 88)

Igen en lidt kryptisk formulering. Meningen er, at vi skal behandle vores medmennesker som et mål i sig selv og ikke kun som et middel til andre formål. Det er ifølge Kant fornuften og den fri vilje, der giver mennesket værdighed. Uanset, hvem vi er, har vi alle del i denne værdighed. Denne værdighed må vi ikke krænke ved at bruge mennesker som middel. Vi bør fx ikke hjælpe vores børn med deres skolearbejde, for at de skal opfylde vores egne ambitioner. Vi skal hjælpe dem for deres egen skyld. At vi så også får opfyldt vores egne ambitioner, kan vi jo tage med i købet.

Hvad gør vi, hvis absolutte værdier kommer i konflikt med hinanden? Vi kan fx stå i det dilemma at måtte svigte ét menneske til fordel for et andet. Hvem er vi pligtige over for? Her ser vi en mangel i Kants moralfilosofi. Kant har intet svar på dette problem. Det har imidlertid nytte-etikken, der anført af Jeremy Bentham udvikler sig omtrent samtidig med Kants moralfilosofi.

3-
et
or
i-
t-

r
t
-
r
-